

ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЙ ЯК МЕТОД СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті аналізується один з якісних методів соціологічних досліджень — "Life Story", звернення до якого є новим у сучасній українській соціології. Розглядаються основні методичні засади та можливості його застосування у дослідницькій практиці.

У сучасний період становлення незалежних держав за доволі короткий проміжок часу кардинально змінилася вся система суспільних відносин, стався злам старих господарських структур та зв'язків, з'явилися нові суспільні верстви, прошарки та групи. Одні критерії диференціації втратили свою вагу, інші — стали домінуючими, змінилися відносини між соціальними групами та інститутами, зросла конкуренція за володіння матеріальними, соціальними та культурними благами, пільгами та привілеями, за визнання та престиж. За таких умов зазнають змін інтереси й мотиви поведінки молодого покоління, його очікування бажаного соціального статусу, зразки його досягнення.

Як зазначали у своїх роботах Даніель Берто та Ізабель Берто-В'ям, у класовому суспільстві бажаний статус не може бути просто переданий від батьків дітям: батьки можуть лише забезпечити доступ або передати елементи (економічні, культурні та ін.), за допомогою яких цей статус може бути сконструйовано. Відтворення не містить у собі нічого механічного — це процес динамічний. Таким чином, кожне покоління виробляє свій власний соціальний проект, свою власну стратегію акумулювання. Воно відрізняється від попереднього тим, що розвиває нову діяльність, вводить інновації, гуртується навколо притаманних йому цілей.

Опитуваний — як людина, до якої звернено запитання про реальний світ, і який знає про нього з власного досвіду — одночасно стає оповідачем, здатним відтворити структуру світу відповідно до власних уявлень, керуючись власними питаннями як організуючим принципом розповіді.

Індивід відчуває на собі примусовий вплив пануючих у суспільстві колективних уявлень і

саме в рамках цих уявлень думає і висловлює свої почуття. Отже, кожен тип мислення є специфічним і відповідає певному типові суспільства з характерними для нього інститутами і зразками практичної діяльності.

Тому аналіз індивідуальних траєкторій, за допомогою "розповіді про життя", може розглядатися як один із шляхів, який веде до відтворення макросоціального контексту, що й надає їм власне соціологічне значення.

Біографічний метод дослідження дозволяє отримати інформацію про таку сторону людського світу, яка є недосяжною для інших засобів. Насправді ж, історія життя — це особлива форма індивідуально-суб'єктивної розповіді: вона ніколи не залишає поза увагою два реально існуючих полюси людського життя — індивідуальний та соціальний. Головною метою історії життя є не формування відокремленої особистості, а здійснення зв'язку між двома полюсами.

В останні десятиріччя, починаючи з 70-х років, на хвилі відродження інтересу до біографічного методу, його межі значно розширилися. Сьогодні він використовується всюди, де дослідника цікавить суб'єктивний досвід переживання соціально-історичних процесів (війни, революції, кризи, міграції) та певних фаз людського життя (дитинство, хвороба чи смерть). Біографії людей можна також використовувати для реконструкції історії становлення і розвитку окремих соціальних інститутів та організацій (наприклад, партій та політичних рухів, нових напрямків у науці). Нині він застосовується там, де основною базою даних є отримана з перших рук інформація про індивідуальний соціальний досвід — вчинки, події, емоції. Вона має цінність саме як суб'єктивна точка зору соціального "актора", тому головним її джерелом у біографіч-

ному методі слугують: отримані під час глибинного неструктурованого інтерв'ю історії життя, письмові автобіографії, щоденники, листи, родинні архіви, фотографії тощо. Тож останнім часом він набуває дедалі більшого поширення.

Для біографічного методу характерним є вільне спілкування інтерв'юера та респондента, яке базується саме на "розумінні", а не просто на реєстрації ознак; встановлення емоційних відносин, взаємної довіри між дослідником і інформатором.

Отже, до історії життя входить інтерпретація самих осіб про те, що, на їхню думку, найбільше вплинуло на їхнє життя. Під час розповіді людина пропонує суб'єктивно організовану модель — своє уявлення про ситуацію вибору та зміни соціального статусу. Особлива перевага методу: він робить доступною процесуальність соціального життя. Зібраний за допомогою біографічного методу матеріал містить у собі "історію", як вона розпочиналася, тривала, розвивалася до останнього дня; життєві процеси стають такими, що аналізуються (у будь-якому випадку з боку оповідача). Суб'єкт будує свою біографічну розповідь як певну послідовність дій у соціально- та індивідуально-історичному часі.

Метод історії життя демонструє соціальну обумовленість життєвих шляхів. У соціології соціальні виміри звичайно розглядаються як сумарні, що стосуються макросистем — як деформація соціальних інституцій або структури. Не так часто об'єктом дослідження стає їхній вплив на мікросистеми (сім'ю, малі спільноти, індивідуальне життя) — як деформація приватного життя, соціально-психологічні зрушення, порушення у життєвому циклі та біографіях окремих поколінь. Аналіз історій життя одиничних траєкторій дозволяє побачити змішування макро- і мікросоціальних факторів під час всього процесу становлення індивіда.

Рефлексуючи біографію, людина у своїй розповіді пов'язує між собою вікові етапи, соціальне становище, стан здоров'я, психологічні кризи, історичні події, освітні, сімейні цілі та ін. Історії життя ніколи не втрачають двох реально існуючих полюсів людського життя — індивідуального та соціального, досліджуючи зв'язок між індивідуальною біографією і процесами, що відбуваються в суспільстві, розглядаючи особистість автора на фоні та у зв'язку з соціальним оточенням (сім'ї, школи, кола однолітків, засобів масової інформації), які й фомуєть неповторність установок і цінностей. Історії життя є "Труповими життями", де оповідач пов'язує історію з його "значимими іншими": дітьми, батьками, друзями.

Отже, біографія показує, що особа є "соціально конструйованою", загострюючи увагу соціологів на індивіді як особі соціальній, надаючи можливість побачити Его та суспільство як нерозривні аспекти соціального життя. Це робить біографію повчальною і корисною для соціології, розкриваючи можливість кількох шляхів у соціальному пізнанні. Дані біографічного дослідження повинні одночасно показувати як структуру, так і те, що відрізняє індивідуальність; як унікальність, так і репрезентативність кожного випадку. Це шлях до розуміння індивідуального і внесок у розуміння загального.

Біографічний метод відповідає всім вимогам якісного підходу: дослідник попередньо не розробляє жорсткої схеми гіпотетичних суджень; не намагається забезпечити статистичну репрезентативність даних; а прагне зрозуміти і пояснити соціальні явища передусім на рівні здорового глузду, а у подальшому в рамках соціологічних теорій; в результаті опитування отримує не підтвердження тієї чи іншої думки дослідника, а власні думки досліджуваних. Для якісної методології характерним є розвиток неформалізованої частини методологічного інструментарію. Такому дослідженню притаманні інтерактивність, циклічність стосунків між його різними етапами; постійна рухливість від концептуалізації до збору даних і — навпаки. Інтерв'ю є досить гнучким та чутливим, аби вловити й зафіксувати непередбачені, але цікаві повороти в оповіді, здатні надати поштовх до нового бачення проблеми. За якісного підходу інтерв'ю є не просто методом збору даних, а й простором для формування та перевірки нових гіпотез.

Якісні та кількісні методи не протиставляються як несумісні і взаємовиключні. Гнучкі якісні методи суттєво доповнюють формалізовані прийоми дослідження. Будь-який феномен необхідно досліджувати різнобічно. У. Томас і Ф. Знанецький вказували на те, що необхідними є одночасно збір записів історії і використання відповідних статистичних досліджень як основи для висновків.

Звернення до біографій як методу збору соціально значимої інформації є відображенням певних історичних змін у соціальному житті. Отже, біографічний метод є релевантним методом дослідження, який дозволяє вивчати процес у єдності соціальних і особистих детермінант, у взаємозв'язку індивідуальної історії життя і історії суспільства; робить доступною процесуальність соціального і індивідуального життя; дозволяє аналізувати суб'єктивну різноманітність зовнішньо схожих об'єктивних дій та вчинків; пропонує не фрагментарне, а цілісне вивчення процесів.

Bondar V. S.

**BIOGRAPHY STUDIES — A METHOD
OF SOCIOLOGICAL RESEARCH**

This article analyses one of the quantitative methods of sociological research,— "Life Story", which is in itself a novelty in modern Ukrainian sociology. Major methodological concepts and possibilities of their application in research are being considered.